

Opis źródła:

Sobór laterański IV to dwunasty sobór powszechny Kościoła katolickiego, który odbył się w 1215 r. w Rzymie, na Lateranie. Największy papież średniowiecza, czyli Innocenty III w 1213 r. (a więc aż z dwuletnim wyprzedzeniem) wydał oficjalną zapowiedź soboru, w której ogólnie przedstawił sprawy, którymi zebrani duchowni mieliby się zająć. Były to odzyskanie Ziemi Świętej i dalsza reforma Kościoła. Powodem zwołania soboru było także wystąpienie katarów w południowej Francji i walka z nimi. Pierwszy raz w historii, w zaproszeniu na sobór znalazła się prośba o zasugerowanie tematów do rozważań na obradach. Na obrady soborowe zjechali duchowni z Italii, Burgundii, Francji i Prowansji, państw niemieckich Cesarstwa Rzymskiego, Polski, Węgier, Półwyspu Pirenejskiego czy Wysp Brytyjskich. Byli wśród nich biskupi, opaci, przedstawiciele kapituł katedralnych i wielcy mistrzowie zakonów. Z Polski wstawili się metropolita gnieźnieński Henryk Kietlicz, biskup krakowski Wincenty Kadłubek, biskup wrocławski Barta, biskup wrocławski Wawrzyniec oraz biskup lubuski Wawrzyniec. Uroczyste rozpoczęcie odbyło się 1 listopada 1215 r. Sobór odbył trzy posiedzenia w dniach 11, 20, 30 listopada i uchwalił 71 dekretów, z czego 59 weszło do zbioru prawa kościelnego. Owocem soboru były następujące ustalenia: Bóg stworzył świat „ex nihilo”; ogłoszono obowiązek zwołania krucjaty, a na jej cele uchwalono podatek pobierany przez trzy lata; w kwestii natury teologiczno-dogmatycznej ogłoszono, że Chrystus jest obecny w Eucharystii realnie pod postacią chleba i wina przez przeistoczenie; w oparciu o oficjum kaplicy papieskiej ustanowiono brewiarz; potępiono herezje Joachima z Fiore i Amalryka; uściślono przepisy o inkwizycji kościelnej i zobowiązano władze świeckie do zwalczania herezji; w kwestii sakramentu pokuty postanowiono, że spowiednik za wyjawienie wyznanego grzechu miał być usunięty z urzędu i odbywać pokutę do końca swoich dni w klasztorze; nakazano głoszenie zapowiedzi przedślubnych i zabroniono małżeństw tajnych; zobowiązano wiernych do spowiadania się przynajmniej raz w roku; sprawa kultu relikwii – komu powinno się oddawać cześć, ma być ustalone przez Kościół; określono obowiązki biskupów; Żydzi i muzułmanie zobowiązani zostali do noszenia specjalnych ubrań w celu odróżnienia ich od chrześcijan; Żydzi i poganie nie mieli prawa sprawować urzędów publicznych; duchowni nie mogli się zajmować chirurgią; zakazano sądów bożych w sprawach o herezję¹.

¹ T. Silnicki, *Sobory powszechne a Polska*, Warszawa 1962, s. 32, 39–41; K. Schatz, *Sobory powszechne. Punkty zwrotne w historii Kościoła*, przekł. J. Zakrzewski, Kraków 2001, s. 104–109; *Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst grecki, łaciński, polski*, t. 2: (869–1312). *Konstantynopol IV, Lateran I, Lateran II, Lateran III, Lateran IV, Lyon I, Lyon II, Vienne*, układ i oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2003, s. 211–212; M. Zahajkiewicz, *Laterański sobór IV*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 10, red. A. Szostak i in., Lublin 2004, s. 531–532.

Miejsca wydania i polskie tłumaczenie:

Mansi J.D., *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, Florencja 1759 (i kolejne lata) (reprint: Paryż 1901), s. 22, 981–1068

Hefele K.J., *Histoire des conciles d'après les documents originaux*, tłum. francuskie i uzupełnienia H. Leclercq, Letourey et Ané Éditeurs Paris 1907, t. 5, cz. 2, s. 1324–1388, 1390–1395.

García A. y García, *Constitutiones Concili quarti Lateranensis una cum Commentariis glossatorum*, w: *Monumenta Iuris Canonici*, series A: *Corpus Glossatorum*, t. 2, *Biblioteca Apostolica Vaticana*, Watykan 1981, s. 41–118, 139–172, 173–490.

Conciliorum Oecumenicorum Decreta, wyd. G. Alberigo, G.L. Rossetti, P.-P. Joannou, C. Leopardi, P. Prodi, Bolonia 1991, s. 226–271.

Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst grecki, łaciński, polski, t. 2: (869–1312). *Konstantynopol IV, Lateran I, Lateran II, Lateran III, Lateran IV, Lyon I, Lyon II, Vienne*, układ i oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2003, s. 211–325 (tekst łaciński i polski).

Miejsce przechowywania źródła:

Miejsce przechowywania oryginału źródła jest nieznane.

Tekst źródła:

Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst grecki, łaciński, polski, t. 2 (869–1312). *Konstantynopol IV, Lateran I, Lateran II, Lateran III, Lateran IV, Lyon I, Lyon II, Vienne*, układ i oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2003, s. 253, 255, 257, 259, 267, 269, 271, 273.

[...]

15. O zwalczaniu pijaństwa kleru.

15,1. Wszyscy duchowni niech pilnie wstrzymują się od obżarstwa i pijaństwa, dostosowując wino do siebie, a siebie do wina. Niech nikogo nie zachęca się do picia, ponieważ pijaństwo pozbawia rozumu i wyzwala żądze. Dlatego postanawiamy, że to nadużycie trzeba całkowicie wytępić, gdyż w niektórych stronach pijacy zobowiązują się do równego picia i ten jest przez nich bardziej chwalony, który liczniejszych upije i wychyli więcej kielichów. Jeżeli ktoś okaże się winny takich rzeczy, o ile upomniany przez przełożonego odpowiednio nie zadośćuczyni, zostanie pozbawiony beneficjum lub usunięty z urzędu. **15, 2.** Wszystkim duchownym

zabraniaemy myślistwa oraz polowań na ptaki; dlatego niech nie ważą się trzymać psów myśliwskich ani ptaków łowczych.

16. O szatach duchownego

16, 1. Duchowni niech nie podejmują się urzędów ani handlu o charakterze świeckim, szczególnie tych nieobyczajnych. Niech nie oglądają mimów, komediantów ani aktorów; niech całkowicie omijają karczmy, chyba że zatrzyma ich konieczność w podróży. Niech nie grają w gry hazardowe, ani nie biorą udziału w tego typu rozrywkach. **16, 2.** Niech noszą odpowiednią tonsurę i uczesanie; niech chętnie oddają się służbie Bożej oraz innym szlachetnym studiom. Niech noszą szaty wierzchnie zapięte, nie zwracające uwagi na siebie nadmierną krótkością ani długością. Niech nie używają sukna czerwonego ani zielonego, długich rękawic ani zdobionego haftem lub z długimi nosami obuwia, uprząży, siodeł, pektorałów ani ostróg pozłacanych bądź inaczej nadmiernie zdobionych. **16, 3.** Kapłani i inne osoby pełniące urzędy kościelne niech nie używają w kościele do służby Bożej, ani nigdzie indziej, kap z długimi rękawami, chyba że słuszna bojaźń wymagałaby zmiany ubioru. Niech nie noszą klamer, zapinek zdobionych złotem czy srebrem, ani pierścieni, chyba że przysługują im z racji dostojnego urzędu. **16, 4.** Wszyscy biskupi, publicznie oraz w kościele, niech używają szat z płótna lnianego, chyba że byliby mnichami, których obowiązuje habit mnisi. Niech publicznie nie noszą rozpiętych płaszczy, ale niech będą one dobrze spięte pod szyją oraz na piersi.

17. O hucznych przyjęciach u wyższych duchownych oraz zaniedbywaniu przez nich służby Bożej

17, 1. Z bólem oznajmiamy, że nie tylko niektórzy duchowni niższego stopnia, ale także pewni przełożeni kościołów spędzają prawie połowę nocy na zbędnych hulankach i nieprzystojnych pogawędkach, nie wspominając innych rzeczy, tak że niewiele czasu pozostaje im na sen; a ledwie budzeni o porannym śpiewie ptaków, cały ranek spędzają ciągle zaspani. **17, 2.** Są i tacy, którzy odprawiają mszę zaledwie cztery razy w roku w uroczystości, a gorsze jest to, że lekceważą uczestnictwo. Jeśli akurat są obecni w czasie sprawowania [mszy świętej], korzystając z milczenia chóru, przysłuchują się rozmowom ludzi świeckich na zewnątrz i gdy uwagę kierują na niestosowne dyskusje, nie interesują się w ogóle sprawami Bożymi. **17, 3.** Całkowicie zabraniaemy takich i im podobnych rzeczy pod karą suspensy oraz surowo nakazujemy, na mocy posłuszeństwa, aby gorliwie i pobożnie odprawiali zarówno dzienne, jak i nocne Boże oficjum zlecone im przez Boga.

18. Zakaz wydawania przez duchownych wyroku śmierci i pojedynku

18, 1. Żaden duchowny nie może wydawać ani ogłaszać wyroku śmierci, wykonywać kary śmierci ani przy niej asystować. Jeżeli zaś ktoś z powodu tego rozporządzenia ośmieliłby się wyrządzić szkodę kościołom albo ludziom kościoła, ukarany będzie cenzurą kościelną. Żaden duchowny nie napisze ani nie podyktuje pisma wyznaczającego karę śmierci. Dlatego na dworach władców zadania wiążące się z taką odpowiedzialnością powierzać należy osobom świeckim a nie duchownym. **18, 2.** Żaden duchowny nie może stawać na czele najemnych żołnierzy, kuszników, ani w ogóle tego typu ludzi krwi. Ponadto, sztuką chirurgii, która pozwala na wypalanie i amputacje, nie może się zajmować subdiakon, diakon ani kapłan. Nikt też nie może udzielić błogosławieństwa ani poświęcenia [stosowanego przy tak zwanych sądach Bożych] rytu oczyszczenia lodowatą lub wrzącą wodą albo rozpalonym żelazem. Oczywiście, pozostają w mocy wcześniej wydane zakazy dotyczące walk indywidualnych oraz pojedynków.

19. W kościołach nie można umieszczać przedmiotów świeckich

19, 1. Nie chcemy pozostawić bez nagany zachowania niektórych duchownych, którzy przechowują w kościołach swoje oraz cudze sprzęty domowe, tak że przypominają one raczej domy świeckie aniżeli świątynie Boga. Nie pamiętają, że Pan „nie pozwolił, aby przenoszono sprzęt przez świątynię”. Inni znowu zaniedbują nie tylko kościoły, ale także naczynia i szaty liturgiczne, a obrusy ołtarzowe oraz korporały pozostawiają tak zabrudzone, że czasami zatrważa to niektórych. **19, 2.** Ponieważ gorliwość o dom Boga pochłania nas, stanowczo zabraniamy przyjmowania do kościołów sprzętów należących do wyposażenia domów świeckich, chyba że najazd nieprzyjacielski, nagły pożar albo inna konieczność zmusi, by zostały one umieszczone w kościele w celu ich ratowania. Gdy jednak konieczność ustanie, mają zostać przeniesione z powrotem na dawne miejsce. Polecamy również, by wspomniane miejsca kultu, naczynia, korporały oraz szaty liturgiczne, utrzymywane były w stanie czystym i lśniącym. Wydaje się rzeczą niezbyt niestosowną zwracać uwagę na brud przedmiotów świętych, skoro nie przystoi im nawet w odniesieniu do rzeczy codziennego użytku. [...]

O pouczeniu kandydatów do święceń

27, 1. Kierowanie duszami jest największą sztuką. Dlatego surowo nakazujemy, aby biskupi starannie pouczali promowanych do kapłaństwa. Niech kształcą ich osobiście albo za pośrednictwem innych kompetentnych mężów w zakresie poprawnego sprawowania służby Bożej i udzielania sakramentów kościelnych, aby potrafili czynić to prawidłowo. **27, 2.** Jeżeli odważą się święcić ludzi niepouczonych i nieprzygotowanych, co zresztą łatwo będzie można

stwierdzić, zarządzamy, że zarówno udzielający święceń, jak i wyświęceni podlegają surowej karze. Lepiej bowiem, co jest szczególnie ważne przy święceniu kapłanów, mieć niewielu dobrych pomocników niż wielu złych, ponieważ jeżeli „niewidomy niewidomego” prowadzi, „obydwaj w dół” wpadną.

28. Składający rezygnację, po jej przyjęciu muszą ustąpić

Niektórzy usilnie domagają się zezwolenia na ustąpienie, a gdy je otrzymają, nie zamierzają ustąpić. W żądaniu tego rodzaju prawa do rezygnacji widzą prawdopodobnie korzyści dla kościołów, którym przewodzą, albo swoje własne. Chcąc, aby nie zatrzymali ich i nie przekonywali ludzie dbający tylko o swoje własne sprawy, ani by przed ustąpieniem nie powstrzymywała ich żadna lekkomyślność – zarządzamy, że zobowiązani są do ustąpienia.

29. Nie można mieć dwóch beneficjów związanych z duszpasterstwem

29, 1. Na Soborze Laterańskim [III] dalekowzrocznie zakazano, aby nikt nie otrzymywał wbrew ustanowieniom świętych kanonów różnych godności kościelnych ani wielu kościołów parafialnych. W przeciwnym razie otrzymujący traci je, a przyznający zostaje pozbawiony prawa udzielania. Jednakże zuchwałość i chciwość niektórych spowodowała, że powyższy przepis nie przyniósł prawie żadnych owoców. Dlatego pragnąc jaśniej i bardziej stanowczo zapobiec temu, obecnym dekretem zarządzamy, że ktokolwiek przyjmie beneficjum związane z obowiązkami duszpasterskimi, jeśli już takie posiadał, na mocy samego prawa zostaje pozbawiony wcześniejszego, a jeśli chciałby je właśnie zatrzymać, pozbawia się go nowo przyjętego.

29, 2. Posiadający prawo dysponowania pierwszym beneficjum, po przyjęciu przez beneficjenta drugiego, może poprzednie bez żadnych przeszkód przekazać temu, kogo uzna za godnego. Jeżeli będzie zwlekał z przekazaniem go ponad trzy miesiące, zgodnie z przepisem Soboru Laterańskiego [III], nie tylko przechodzi ono na innego, ale także on sam zmuszony zostanie przekazać kościołowi, do którego ono należy część swoich dochodów, w ilości równej przychodom możliwym do osiągnięcia z niego za czas wakatu. **29, 3.** Zarządzamy, że przepis ten należy zachowywać również w odniesieniu do godności urzędowych, dodając, że w jednym kościele nikt nie może mieć więcej godności lub urzędów, nawet jeśli nie łączą się z nimi obowiązki duszpasterskie. Jednak w przypadku osób znakomitych i uczonych, które należy nagrodzić większymi beneficjami, gdy wymagają tego okoliczności, Stolica Apostolska może udzielić dyspensy. [...]

31. Synów kanoników nie można mianować na urzędy wraz z ojcami

Aby usunąć wielkie zepsucie, powstałe w wielu kościołach, stanowczo zabramy, by synowie kanoników, szczególnie ci nieprawi, mianowani byli kanonikami w kościołach diecezjalnych, w których pełnią funkcje ich ojcowie. Gdyby wbrew temu ośmielono się mianować, uznajemy to za nieważne. Ci, którzy ważyliby się czynić takich ludzi, jak powiedziano, kanonikami, zawieszeni są w korzystaniu z beneficjów.

32. Patroni mają wypłacać duchownym odpowiednią część

32, 1. W niektórych miejscach powstał szkodliwy zwyczaj, który należy wykorzenić: patroni kościołów parafialnych i inne jeszcze osoby żądają dla siebie całości dochodów tychże kościołów, a prezbiterom przekazują z wyznaczonej dla nich sumy kwotę tak małą, że nie wystarcza im ona na godne utrzymanie. Dowiedzieliśmy się, że w niektórych regionach prezbiterzy parafialni dostają na swoje utrzymanie jedynie czwartą część w czwartej, czyli szesnastą część z dziesięciny. Dlatego trudno tam znaleźć kapłana parafialnego mającego choćby skromne wykształcenie. **32, 2.** A przecież nie zawiążesz pyska wołowi młócaćemu, ale posługujący przy ołtarzu powinni żyć z ołtarza. Dlatego postanawiamy, że niezależnie od zwyczajów biskupa, patrona, czy kogokolwiek innego, należy wyznaczyć prezbiterom wystarczającą kwotę. Kto posiada kościół parafialny, ma w nim osobiście pełnić służbę, a nie przez wikariusza, zgodnie z porządkiem, którego wymaga troska o ten kościół, chyba że jest z nim związana prebenda lub godność urzędowa. W tym przypadku zezwalamy, aby mający taką prebendę lub godność łączącą się z posługą w większym kościele mógł postarać się o kanoniczne wyznaczenie we wspomnianym kościele parafialnym odpowiedniego i stałego wikariusza, który otrzymywałby, jak wspomniano, stosowną kwotę z dochodów tego kościoła. **32, 3.** W przeciwnym razie niech wie, że na mocy tego dekretu traci tenże kościół. Ma on być dowolnie przekazany temu, który zechce i zdoła wypełnić powyższe postanowienia. Całkowicie zabramy, aby ktokolwiek, oszukując w sprawie dochodów kościoła, które powinien zabezpieczyć na uposażenie dla własnego kapłana, ośmielał się wypłacać je innemu jakby z tytułu beneficjum.

33. O nie przyjmowaniu świadectw wizytacji bez jej przeprowadzenia

33, 1. Świadectw z racji wizytacji należnych biskupom, archidiakonom czy komukolwiek innemu, a także legatom lub nuncjuszom Stolicy Apostolskiej, nie powinno się wymagać bez oczywistej i koniecznej przyczyny, którą stanowi osobiste poniesienie kosztów z nią związanych, przy zachowaniu zaleconego na Soborze Laterańskim [III] umiaru pod względem

wielkości pocztu i orszaku. **33, 2.** Legatów i nuncjuszy Stolicy Apostolskiej dotyczą dodatkowe ograniczenia. Jeśli będą musieli zatrzymać się z konieczności w jakimś miejscu, aby z ich powodu nie zostało ono zbyt obciążone, świadczenia otrzymają od innych kościołów albo osób, które dotychczas nie ponosiły tego rodzaju wydatków, w ilości w ten sposób ograniczonej, żeby liczba świadczeń nie przekraczała liczby dni trwania postoju. Gdyby jedno świadczenie okazało się niewystarczające, należy połączyć dwa lub więcej. **33, 3.** Dalej, podejmujący urzędową wizytację nie powinni szukać własnego [dobra], lecz Jezusa Chrystusa, poświęcając się nauczaniu, zachęcaniu, karceniu i reformowaniu, aby przynosili owoc, który nie zginie. **33, 4.** Kto odważy się temu sprzeciwić, powinien oddać to, co otrzymał oraz tyle samo wypłacić kościołowi, dla którego był ciężarem.

34. O nie obciążaniu podwładnych pod pretekstem innej powinności

Wielu przełożonych, by wywiązać się ze świadczeń lub innej powinności wobec legata lub innej osoby, wymuszają na podwładnych więcej niż sami mają uścić. Osiągają zysk kosztem ich krzywdy, szukają u nich raczej łupu niż pomocy. Na przyszłość zabraniamy tego. Gdyby ktoś ośmielił się tak postąpić, zobowiązany jest zwrócić to, co w ten sposób wymusił oraz tyle samo ofiarować ubogim. Przełożony zaś, któremu zostanie złożona skarga w takiej sprawie, jeżeli zaniedba wykonania tego postanowienia, podlega karze kanonicznej.

Słowniczek pojęć:

Tonsura – <https://sjp.pwn.pl/sjp/tonsura;2578304.html>

Pektoral – <https://sjp.pwn.pl/szukaj/pektora%C5%82.html>

Kapa – <https://sjp.pwn.pl/szukaj/kapa.html>

Suspensa – <https://sjp.pwn.pl/szukaj/suspensa.html>

Oficjum – <https://sjp.pwn.pl/szukaj/oficjum.html>

Subdiakon – <https://sjp.pwn.pl/szukaj/subdiakon.html>

Diakon – <https://sjp.pwn.pl/szukaj/diakon.html>

Ryt – <https://sjp.pwn.pl/szukaj/ryt.html>

Korporal – <https://sjp.pwn.pl/sjp/korporal;2564731.html>

Sobór Laterański III – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Sobor-Lateranski-III;3977037.html>

Beneficjum – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/beneficjum;4007718.html>

Dyspensa – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/dyspensa;3895530.html>

Kanonik – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/kanonik;3919908.html>

Patron – <https://sjp.pwn.pl/szukaj/patron.html>

Prezbiter – <https://sjp.pwn.pl/sjp/prezbiter;2508320.html>

Prebenda – <https://sjp.pwn.pl/sjp/prebenda;2572297.html>

Legat (papieski) – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/legat-papieski;3931262.html>

Nuncjusz – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/nuncjusz;3949019.html>

Poczet – <https://sjp.pwn.pl/sjp/poczet;2501854.html>

Pytania do źródła:

Pytania dla uczniów szkoły średniej (poziom podstawowy):

1. Jakie problemy obyczajowe trapiły trzynastowieczne duchowieństwo?
2. Jakie zawodowe zajęcia miały być niegodne duchownych?
3. Wymień rozrywki zakazane duchownym przez sobór.
4. Czemu mogły służyć wytyczne dotyczące skromnego ubioru duchowieństwa?
5. Opisz nieodpowiednie zachowanie duchownych podczas sprawowania Bożej posługi?
6. Co w średniowieczu mogło zagrażać bazie materialnej kościołów?
7. W jaki sposób zadbano o poziom wykształcenia duchownych?
8. Czemu mogły służyć niełączenie kilku beneficjów w jednym ręku?
9. Co – na podstawie przedstawionych fragmentów źródła – można sądzić o celibacie duchownych w I połowie XIII wieku?
10. Dlaczego patronów zobowiązano do wypłacania prepozytom dochodów w odpowiedniej kwocie?

Pytania dla uczniów szkoły średniej (poziom rozszerzony): pytania dla poziomu podstawowego, a ponadto:

1. Dlaczego – Twoim zdaniem – duchownym zakazano uczestnictwa w ordaliach, czyli sądach Bożych?
2. Czy postanowienia soboru dotyczące wizytacji wydają Ci się słuszne? Uzasadnij odpowiedź.
3. Czy negatywne zjawiska wśród duchowieństwa występujące w średniowieczu mogły mieć wpływ na narodzenie w przyszłości reformacji? Uzasadnij swoją odpowiedź.

Literatura pomocnicza:

Manteuffel T., *Narodziny herezji. Wyznawcy dobrowolnego ubóstwa w średniowieczu*, Warszawa 1963.

Masson H., *Słownik herezji w Kościele katolickim*, przeł. B. Sęk, Katowice 2007, s. 52–54.

Niel F., *Albigensi i katarzy*, przeł. M. Żerańska, Warszawa 1995.

Schatz K., *Sobory powszechne. Punkty zwrotne w historii Kościoła*, przekł. J. Zakrzewski, Kraków 2001, s. 104–109.

Silnicki T., *Sobory powszechne a Polska*, Warszawa 1962, s. 32, 39–41.

Najważniejsze cezury:

W 1215 r., kiedy miał miejsce sobór laterański IV, w Anglii król Jan bez Ziemi nadał „Wielką Kartę Swobód”, która m.in. ograniczała władzę królewską i określała prawa poszczególnych stanów. W Polsce odbył się zjazd w Wolborzu, podczas którego Kościół uzyskał kolejne przywileje, m.in. prawo sądenia przez duchownych poddanych w swoich dobrach.

Imię i nazwisko osoby opracowującej rekord: Karolina Maciaszek